

Fortidens og nutidens eliter i Danmark

Økonomi & Politik - tradition og fornyelse

Anmeldelse af Gunner Lind (2025), *Eliterne*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag

I den fine bogserie *100 danmarkshistorier* er udgivet en lang række mindre bøger, der søger at beskrive og analysere et emne på beskeden plads, fremdrage en række centrale pointer og indbyde til videre diskussion. Således også denne bog om eliter, der berører et emne, der ikke bare har historisk, men også aktuel interesse. Denne anmeldelse vil derfor ikke blot redegøre for bogens indhold, men også søge at trække nogle bredere linjer op omkring vanskeligheder ved at studere eliter i nutiden.

Som emne er eliter meget bredt, og begrebet er omtvistet. I denne fremstilling er emnet afgrænset til perioden fra 1448 (hvor Christian den 1. blev valgt som konge) til vore dage, hvis man da kan kalde det en afgrænsning, for det er en udfordring at spænde over så stort et tidsrum. Selv for historikere, der ofte specialiserer sig i bestemte tidsafsnit.

Eliterne har vekslet over tid. Ved denne periodes begyndelse udgjordes eliten af en ganske lille kreds af mennesker, der i bogen ikke altid identificeres enkeltvis, men som optræder som forskellige aktører og institutioner. Kongemagten er helt central, men der er tale om et valgkongedømme, og ikke som i dag et arvekongedømme. Kongen skulle dermed vælges af det såkaldte Rigsråd, hvori der sad folk fra kirken og adelen. De havde hver deres interesser, men også visse fællesinteresser over for kongemagten. Kirkens folk var i starten den klart dominerende kraft, og før Reformationen var Danmark katolsk, hvorved kirkens magt jo var tæt forbundet med Rom og Pavestaten. Måske forfatteren i højere grad kunne have pointeret denne internationale opkobling, som var af stor betydning. Men med Reformationen gik kirkens magt på hæld, og adelen blev den vigtigste stand, men adelen tabte dog i et videre perspektiv terræn over for kongemagten. Der gives et fint billede af, hvilke ressourcer de enkelte stænders magt beroede på, hvordan de internt var organiserede og interagerede, samt hvordan de håndterede kongemagten. Vi får dermed både et interessant indblik i hverdagslivet og i de mere strategiske vilkår for magtudøvelsen.

KARSTEN RONIT

Lektor emeritus,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
kr@ifs.ku.dk

I den næste periode, fra enevældens indførelse (1660) til Junigrundloven (1849), skifter eliterne plads. Den centraliserede kongemagt bliver klart dominerende. Årsagerne til dette skift kunne med fordel være uddybet, men forhold som deltagelse i krige, der fordrede en stærkere centralisering af statsmagten og dermed et professionelt militær, samt borgerskabets langsomme fremgang var vigtige faktorer i denne proces. Konge, kirke og borgerskab styrkes, og borgerskabet erhverver i stigende grad den gamle adels besiddelser og bliver integreret i den gamle adel. Forfatteren fremhæver, at ”rang” afløser ”stænder” som princip i samfundets organisering, og med rang associeres grundlæggende til placering i statsapparatet, hvor embeder og titler er stramt regulerede. Man må lige vænne sig til denne lidt anderledes tilgang. Her træder en mere formel præsentation ind med fokus på rangklasser, og metoden synes mere juridisk og historisk end sociologisk og politologisk.

I dette kapitel, der er bogens bedste, bruges meget plads på at udrede disse komplekse forhold. Men vi når også frem til en samlet vurdering. Igen ser vi, at der er en elite, men den er internt heterogen. Forfatteren taler om et ”magtens parti”, hvilket naturligvis er en imaginær størrelse, med en pointering af, at alle samfundets eliter stod bag ”magtens parti”, hvis program var at nyde diverse privilegier, men altid at underordne sig kongemagten.

Perioden fra 1849 og frem til i dag er den vanskeligste periode at dække, specielt den seneste del. Igen skifter eliterne, og borgerskabet vinder kraftigt frem på adelens og kongemagtens bekostning, men også nye kræfter som bønderne og arbejderne trænger sig på. Det stive rangsystem blev nedtonet, men reminiscenser heraf findes stadig uden dog at have større betydning. Ifølge forfatteren er der i stedet etableret en forståelse af samfundet, som opdelt i diverse sociale klasser. Mange interessante eksempler vidner om dette, herunder ændringen i og udviklingen af mange nye omgangsformer. Det er noget mudret, efter hvilke kriterier eliter bliver defineret i dette kapitel, og det veksler mellem fokus på socialt og institutionelt baserede elitetyper.

For at få lidt styr på kompleksiteten opererer forfatteren med fire typer af eliter, der vokser frem efter 1849 og ikke mindst efter systemskiftet i 1901. De omfatter de højtuddannede, opinionslederne, organisationslederne og erhvervslederne – samt de valgte politikere – og de udfylder alle deres roller på forskellige måder. Dog ses erhvervslivets elite som noget særligt, og det understreges, at markedsværdier i stærkere grad gennemtrænger det danske samfund. Kapitlet ender med at konstatere, at lighedstankegangen har eroderet en række stands-, rangs- og klasseforskelle, men at der findes eliter i stadig nye udgaver. Dette kan være et afsæt for en kortere vurdering af elitestudier mere generelt.

Studiet af eliter er vanskeligt – og af flere grunde. Det er langt fra alle danske studier af eliter, der eksplicit har søgt at definere sig som elitestudier, men som alligevel har leveret interessante bidrag. Disse er naturligvis svære at indkredse, men undersøgelser af eliter i Danmark må naturligvis også trække på

sådanne bidrag. Så er der også studier, der anvender andre og beslægtede begreber. Her tænkes især på magtbegrebet, der har sin egen historie og sine egne perspektiver, som delvist er sammenfaldende med og anvendt ved analyser af eliter. Denne flersidighed i teoretiske tilgange og begreber kan vanskeliggøre en mere samlet vurdering og dialog om eliternes veje til magt, men nogle forsøg er der da gjort.

I den politiske kultur er der i dag en meget stærk betoning af lighed. Vi vil gerne leve i den tro, at der måske nok andre steder kan findes eliter, men det kan være sværere at erkende i en dansk sammenhæng. Dog er det svært at afvise, at der også her i landet findes eliter, og måske er fænomenet kendt i hele menneskehedens historie. Der går rygter om, at eliter ikke fandtes i en såkaldt egalitær urkommunisme, men det passer måske ikke, og det er derfor også værd at vende blikket mod Danmark og undersøge fænomenet her.

Generelt synes to tendenser at gøre sig gældende i forskningen på feltet. For det første påstås, at magten er koncentreret på relativt få mennesker og miljøer. Eliten dannes i høj grad med udgangspunkt i erhvervslivet og arbejdsmarkedet, hvor lederne for store virksomheder og organisationerne vejer tungt, men også andre aktører, herunder fra civilsamfundet, spiller en vigtig rolle, ligesom den offentlige sektors mange forskellige ledere naturligt nok indgår. Det er endda muligt at identificere enkeltpersoner og dokumentere, hvordan de er forbundet gennem talrige netværk. Da der således identificeres nogle få hundrede personer, kan man sige, at magten er koncentreret på en lille elite, hvor repræsentanter fra erhvervslivet og topembedsmænd er særligt talrige.

Denne type studier forekommer stærkt metodestyrede. De er i stand til at afdække det, metoden kan registrere, og i mindre grad kan de indfange substantielle problemer, der ikke kan reduceres til netværkenes konfiguration. Deltagelsen i disse netværk synes at være afgørende for optagelse i eliten, men der mangler en teori om, hvilken betydning, styresystemer som marked, civilsamfund og stat har for at sikre disse personer og de bagvedliggende institutioner ressourcer til at opnå og forvalte magten.

For det andet hævdes, at der godt nok findes eliter i Danmark, og dermed udfordres den helt naive egalitarisme, men der er ikke tale om en omfattende koncentration af magten. Den synes tværtimod at være spredt ud på en lang række eliter, der inden for hver deres område måske nok har betydelig kontrol, men som derudover ikke har så stor magt. Der kunne være tale om politikere, embedsmænd, eksperter, organisationsfolk, mediefolk og mange andre, ligesom de institutioner og sektorer, som de virker i, også vidner om flere eliters tilstedeværelse.

Sagt på en anden måde afbalancerer disse eliter, hver med forskellige ressourcer og indflydelse, typisk hinanden med det samlede resultat, at magten fordeles ganske bredt i det danske samfund. Ergo har demokratiet det generelt godt. Man kan ikke sige, at der er en helt bestemt metode til at studere eliterne og både kvantitative og kvalitative metoder bringes i spil. Studierne er også

anlagt bredere, hvor eliter ses i et demokratisk perspektiv og med anvendelse af demokratibegreber. Argumenter hentes flere steder fra for at godtgøre, at eliter findes, men tenderer til at ophæve hinanden.

Disse to synspunkter – repræsenteret i analyser af f.eks. Christoph Ellersgaard, Anton Grau Larsen og Sarah Steinitz (*Personer forgår – magten består*, 2019) og i den nu efterhånden gamle Magtudredning (*Magt og demokrati i Danmark – Hovedresultater fra Magtudredningen*, 2003) – dækker langtfra hele billedet af elitestudier i Danmark. De peger i forskellige retninger, men de står ikke altid over for hinanden som to radikalt forskellige tolkninger.

Til begge forståelser kunne man føje, at der nok kan identificeres mange store og små eliter og ikke bare en monolit. Men det ville samtidig være brugbart at erkende, at der også eksisterer et hierarki blandt disse, og på denne måde kunne man kombinere tendenser til centralisering og decentralisering af magten. Som Gunner Linds bog viser, er historien præget af forskellige eliter, der indbyrdes har samarbejdet og konflikten, men bestemte eliter har også været dominerende over lange tidsforløb. Derudover kan man indvende, at eliterne i Danmark nok ses i et for snævert nationalt perspektiv. Naturligvis giver det mening at søge en form for afgrænsning med fokus på danske aktører og institutioner, men disse er på den ene eller anden måde også koblet op på internationale netværk og miljøer. Det rejser nogle empiriske og teoretiske problemer, men inddragelsen af dette perspektiv er vigtigt. Som Gunner Linds bog også viser, var religionen en mægtig magtfaktor i Danmark tilbage i tiden, så den internationale vinkel findes, men bør gives større opmærksomhed i den aktuelle kontekst.

Hvor man i forne tider kunne bryste sig af at tilhøre en elite – som Gunner Linds bog så udmærket viser – skal man lede længe efter denne stolthed i dag, hvor elite ikke rimer på demokrati

Som sagt har vi i Danmark en forventning om, at demokratiet virker, og at magten er spredt ud. Det er en god historie at fortælle. Mennesker, der på en eller anden måde kan siges at tilhøre en magtelite vil som oftest nødtigt vedgå dette, og mere tilforladelige betegnelser skal afsvække dette indtryk. Det er bare en del af spillet. Hvor man i forne tider kunne bryste sig af at tilhøre en elite – som Gunner Linds bog så udmærket viser – skal man lede længe efter denne stolthed i dag, hvor elite ikke rimer på demokrati.

Samfundsforskningen står i denne forbindelse over for nogle interessante udfordringer, når eliter på den ene eller anden måde søges empirisk og teoretisk afdækket. I historiske studier, hvor man er på meget lang afstand af genstandsfeltet, er der generelt gode muligheder for at anskue tingene på en nøgtern måde, og tilsvarende lille risiko for, at man er påvirket af interesser og normer blandt dem, man undersøger, og den specifikke tid, de lever i. Når man deri-

mod beskæftiger sig med aktuelle forhold, øges risikoen derimod ganske dramatisk for, at man på den ene eller anden måde selv bliver impliceret og måske kommer til at reproducere tanker hos selvsamme eliter, da disse naturligvis har gode muligheder for at præge deres samtid.

Vi kan have en romantisk forestilling om, at forskningen er helt fri, uhildet kaster sig over opgaverne og samvittighedsfuldt løser disse. Enhver bestræbelse i denne retning bør selvfølgelig støttes og faldgruber undgås. Men det kan også være, at forskningen er præget af det sted og den tid, hvori den finder sted. Det ville være mærkeligt andet.